

ТДУ 631.155.2

ИДОРАКУНИИ ТАЪМИНИ САРМОЯГУЗОРИИ РУШДИ ИННОВАТСИОНИИ КОРХОНАВУ ХОЧАГИҲОИ КИШОВАРЗИИ МИНТАҚАИ КҶЛОБИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН

Бобоев Ш.Қ.- н.и.и., дотсенти ДАТ ба номи Ш. Шохтемур, **Тағоев Ч.Х.**-н.и.и., дотсенти ДМТ, **Наврӯзи Н.**- н.и.и., м/к Дошишқадаи технология ва менеҷменти инноватсионӣ дар шаҳри Кӯлоб

Калимаҳои калидӣ: комплекси агросаноатӣ, идоракуни, танзими давлатӣ, сармоягузориҳо, рушди инноватсионӣ, минтақа, хоҷагиҳои кишоварзӣ, сохторҳои технологӣ, тақриристеҳсоли ва соҳавӣ.

Дар шароити имрӯза яке аз вазифаҳои асосии комплекси агросаноатии ҷумҳурӣ ва ҳамчунин зеркомплекси агросаноатии минтақавии он таъмини талаботи аҳолии мамлакат бо маводи озуқаворӣ истеҳсолоти ватанӣ ба шумор меравад. Зеро мувофиқи маълумоти Ташкилоти байналхалқии озуқаворӣ СММ имрӯзҳо дар кураи Замин зиёда аз 1 млрд одамон гуруснагӣ мекашанд. Ҳамзамон қоршиносони ин ташкилоти бонуфуз пешбинӣ намуданд, ки камчини маводи озуқаворӣ то соли 2025 ҳаҷман 130 млн тоннаро ташкил медиҳад [1, с.5-10]. Қобили қайд аст, ки дар шароити имрӯза аксари мамолики ҷаҳон кӯшиш ба харҷ дода истодаанд, ки мустақилият ва дар ин асос арзишҳои миллии худро нигоҳ доранд. Албатта, дар ин ҷода мавзӯи калидӣ ин таъмини талаботи аҳолии мамлакат бо маводи озуқаворӣ истеҳсолоти ватанӣ маҳсуб меёбад. Аммо маълум аст, ки ин масъала худ аз худ ҳал намешавад ва барои ин ҳар як давлат аз ҷумла кишвари мо низ бояд истеҳсолоти агросаноатии рушдкарда дошта бошад, то ин ки аз як ҷониб, талаботи аҳолии мамлакатро бо озуқаи худӣ таъмин кунад ва аз дигар ҷониб, ба фишорҳои давлатҳои дорони сектори аграрии тараққиқарда тобовар, яъне рақобатпазир бошад. Барои чунин дараҷаи рушдро ноил гардидан, дар истеҳсолоти агросаноатии ватанӣ бояд фаъолияти фаъолияти сармоягузориҳо таъмин карда шавад. Махсусан, дар мавриди сектори аграрии ҷумҳурӣ, як нуқтаро қайд кардан ба маврид аст, ки ин сармоягузориҳо бояд хусусияти инноватсионӣ дошта бошанд. Яъне рушди ояндаи истеҳсолоти агросаноатии мамлакат рушди инноватсионӣ бошад ва ин рушди ба таъмини сармоягузориҳои доимӣ ниёз дорад. Дар Стратегияи миллии рушд барои солҳои 2016-2030 ва ҳам барномаи миёнамӯҳлати рушди иқтисодиву иҷтимоии ҷумҳурӣ барои солҳои 2016-2020 ба масоили таъмини сармоягузориҳои рушди сектори реалии иқтисодиёт диққати ниҳоят ҷиддӣ дода шудааст. Таносубҳои ҳаҷми сармоягузориҳо дар МУД, ки дар сенарияҳои дурнамои рушди иқтисоди кишвар нишон дода шудаанд, далели илман асоснок будани назари қоршиносони ватанӣ ва ҳамтоёни хориҷии онҳо буда метавонад. Қобили қайд аст, ки барои амалишавии 4 гурӯҳи инноватсияҳои дар доираи Концепсияи пешрафти инноватсионии КАС-и ҷумҳурӣ, ки аз ҷониби қоршиносони ватанӣ ҷудо карда шудаанд, ба сармоягузориҳо ниёз доранд. Баъзе аз онҳоро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор медиҳем. Масалан, яке аз навҳои инноватсияҳои кишоварзӣ инноватсияҳои хусусияти истеҳсолоти дошта (техникӣ ва технологӣ) ба шумор мераванд. Бо ибораи дигар, ин инноватсияҳо мебошанд, ки ба навқунии фондҳои асосии қорхонаву хоҷагиҳои кишоварзӣ нигаронида шудаанд. Дар назарияи илмӣ ва таҷрибаи амалӣ сармоягузориҳоеро, ки ин навҳои инноватсияҳо дар амал татбиқ менамоянд маблағгузориҳои асосӣ ё худ инвестицияҳо ба капитали асосӣ меноманд. Инвестицияҳо ба капитали асосӣ ин гузориши маблағҳои молиқони пули дарозмуддате мебошанд, ки барои харидкунӣ, азнавбарқароркунӣ, таҷдид, васеъкунӣ ва сохтмони фондҳои асосии қорхонаҳо равона карда мешаванд. Яъне маблағгузориҳои асосӣ сарчашмаи молияқунонии сохтмонҳои капитали дар ин ва ё он соҳаи иқтисодиёт ба ҳисоб мераванд. Дар навбати худ сохтмони капитали яке аз шаклҳои асосии тақриристеҳсоли фондҳои асосии қорхонаву ташкилотҳо ба шумор меравад.

Дар таҷрибаи хоҷагидорӣ қорхонаву ташкилотҳои КАС барои идоракунии таъмини сармоягузориҳои инноватсияҳо аз сохторҳои сармоягузориҳои истифода менамоянд. Сохтори инвестицияҳо ин таркиби инвестицияҳо аз рӯи намуд, самти истифода ва ҳиссаи ҳар як намуди онҳо дар ҳаҷми умумии инвестицияҳо мебошад, ки бо фоиз ёфтааст. Дар адабиётҳои иқтисодӣ сохтори умумии инвестицияҳо ва сохторҳои ҷузъии инвестицияҳо ҷудо мекунанд. Тақсимои инвестицияҳо ба инвестицияҳои реалӣ ва молиявӣ (инвестицияҳои сармоясоз ва партфелӣ) асоси сохтори умумии инвестицияҳои қорхонаву ташкилотҳо ва соҳаву комплексҳо ва дар маҷмӯъ иқтисодиётро ташкил медиҳанд.

Сохторҳои технологӣ, такрористеҳсолӣ, соҳавӣ, ҳудуди маблағгузориҳои асосӣ ва сохтори сарчашмаҳои молиякунонии инвестицияҳо ба сохторҳои ҷузъии инвестицияҳо мансубанд[2,с.7-11].

Ба мақсади муайян намудани нақши ин сохторҳо дар идоракунии таъмини сармоягузориҳои фаъолияти инноватсионии корхонаву ташкилотҳо ва соҳаву комплексҳо ва дар маҷмӯъ иқтисодии мамлакат ва ё манотиқи алоҳидаи он муҳимтарини ин сохторҳои ҷузъиро таҳлилу таҳқиқ намуда, ҳамзамон таъсири онҳоро дар таъмини сармоягузориҳои инноватсияҳо мавриди баҳрабардорӣ қарор медиҳем. Яке аз ин сохторҳо сохтори соҳавии инвестицияҳо ба шумор меравад. Сохтори соҳавии инвестицияҳо ин таксим ва таносуби инвестицияҳо дар соҳаҳои иқтисодии ҷумҳурӣ мебошад. Яъне ҳаҷми инвестицияҳо дар соҳаҳои саноат, нақлиёт, сохтмон, кишоварзӣ ва ғ. чанд фоизи ҳаҷми умумии инвестицияҳоро дар иқтисодии мамлакат ташкил медиҳанд(ҷадв. 1). Аз таҳлили нишондиҳандаҳои ҷадвали 1 бармеояд, ки ҳаҷми сармоягузориҳои ба сармояи асосӣ дар соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ ва соҳаҳои ғайриистеҳсолӣ дар таносуби 66,5/33,5 ҳиссаи фоизӣ қарор доранд. Аммо нуктаи нигароникунандаи таҳлили ҷадвали 1 дар он зухур мекунад, ки ҳаҷми сармоягузориҳои ба сармояи асосии истеҳсолоти кишоварзӣ дар замони истиқлолияти кишвар тамоюл ба камшавӣ дорад. Масалан, агар дар соли 1991 ин нишондиҳанда 26,4% бошад, дар аз соли 2011 то 2017 ҳатто 1,0%-ро низ ташкил намедиҳад.

Ҷадвали 1. - Сохтори соҳавии сармоягузориҳои ба сармояи асосӣ дар иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Номгӯи соҳа	Солҳо					
	1991	2010	2011	2015	2016	2017
Соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ, аз ҷумла	67,3	60,0	53,0	59,0	66,7	66,5
- саноат	28,2	41,2	35,7	45,9	49,3	52,1
- кишоварзӣ	26,4	1,3	0,5	0,8	0,7	0,9
- нақлиёт	5,9	13,8	14,2	10,5	13,5	10,7
- савдо	2,4	1,4	0,7	0,7	1,7	1,2
- дигар соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ	4,4	2,3	1,9	1,1	1,5	1,6
Соҳаҳои ғайриистеҳсолӣ	32,7	40,0	47,0	41,0	33,3	33,5
Ҳамагӣ	100	100	100	100	100	100

Сарчашма: Тоҷикистон: далелу рақамҳо (Маҷмӯаи оморӣ). – Душанбе, 1999. – С. 40; Сохтмон дар ҚТ/Омори солона-Душанбе: Агентии омили назди ПҚТ, 2012. – С. 25; Сохтмон дар ҚТ/Омори солона-Душанбе: Агентии омили назди ПҚТ, 2018. – С. 26-27 ва ҳисобкунии натиҷагирии муаллифон.

Чунин ҳолат маънои онро дорад, ки сатҳи навкунии фондҳои асосии истеҳсолоти кишоварзӣ дар дараҷаи хеле паст қарор дорад ва ин ҳолати инқирозӣ маҳсуб меёбад. Зеро бо чунин ҳаҷми сармоягузориҳои ба сармояи асосӣ оид ба таъмини сармоягузориҳои фаъолияти сармоягузориҳои дар истеҳсолоти кишоварзӣ сухан гуфтан начандон ба мақсад мувофиқ аст. Албатта, ин сохтор ба сифати воситаи идоракунии таъмини сармоягузориҳои фаъолияти инноватсионӣ дар истеҳсолоти кишоварзӣ баромад намуда, мақомоти дахлдори давлатиро хушдор медиҳад, ки вазъият дар кадом сатҳ қарор дорад ва барои ислоҳи он кадом чораҳои заруриро бояд андешид.

Дар идоракунии сармоягузориҳои ва таъмини молиякунонии инноватсияҳо дар доираи иқтисодии мамлакат ва соҳаҳои алоҳидаи он сохтори инвестицияҳо аз рӯи сарчашмаҳои молиякунонии нақши муҳимро мебошад. Зеро дар аксари ҳолатҳо дар давлатҳои рушдкарда ин сохторро ҳамчун фишанг барои танзими давлатии таъмини сармоягузориҳои рушди иқтисодӣ истифода намудаанд. Сохтори инвестицияҳо аз рӯи сарчашмаҳои молиякунонии ин таксим ва таносуби инвестицияҳо дар буриши сарчашмаҳои молиякунонии нисбати ҳаҷми умумии онҳо фаҳмида мешавад. Дар шароити иқтисодии бозорӣ мукамалгардонии ин сохтори инвестицияҳо маънои то дараҷаи оптималӣ баланд бардоштани ҳиссаи воситаҳои ғайрибуҷавиро дорад. Дар маъно оддӣ ин сохтор нишон медиҳад, ки дар ҳаҷми умумии сармоягузориҳои ба сармояи асосии иқтисодии мамлакат ҳиссаи сармоягузориҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ чанд дар садро ташкил медиҳад.

Дар давлатҳои рушдкарда ин таносуб дар ҳудуди 35-30% бар 65-70%-ро ташкил медиҳад, яъне бартариҳои сарчашмаҳои ғайридавлатии молиякунонии сармоягузориҳои бараъло эҳсос карда мешавад. Дар иқтисодии ҷумҳурӣ ин таносуб дар ҳудуди 44,1% бар 55,9% қарор дорад (ҷадв.2). Таҳлилу натиҷагирии ин сохтор ба мақомоти давлатӣ маълумот медиҳад, ки самти ҳавасмандгардонии сектори хусусӣ қору чорабинихоро ҷоннок кардан лозим меояд. Зеро дар иқтисодии ба бозор нигаронидашуда нақши сектори хусусӣ дар таъмини сармоягузориҳои фаъолияти инноватсионии корхонаву ташкилотҳои бизнеси хурду миёна хеле бузург аст. Бо ибораи дигар, давлат дар ин ҳолатҳо инфрасохтори фаъолияти инноватсиониро бунёд месозад ва бизнеси хурду

миёна бошад, аз он истифода намуда фаъолияти худро сармоягузори менамоянд ва тавассути чори намудани инноватсияҳо онро рақобатпазир мегардонанд.

Чадвали 2. - Сохтори инвеститсияҳо аз рӯи сарчашмаҳои молиякунонӣ дар корхонаҳои ҳама шаклҳои фаъолияти хоҷагидорӣ дар ҶТ, %

Нишондиҳандаҳо	Солҳо					
	1991	2010	2011	2015	2016	2017
Ҳаҷми умумии сармоягузориҳо дар иқтисодиёти ҷумҳурӣ	100	100	100	100	100	100
1. Сармоягузориҳои асосии давлатӣ:	80,8	35,9	49,9	35,3	39,4	44,1
- воситаҳои бучавии давлат	46,1	30,2	42,0	31,9	37,8	40,4
- воситаҳои ғайрибучавии давлат, ки барои сармоягузори рағбона шуданд	34,7	4,5	7,9	3,4	1,6	3,7
2. Воситаҳои ғайридавлатӣ (воситаҳои худӣ, ҷалбшуда ва қарзҳо)	19,2	64,1	50,1	64,7	60,6	55,9

Сарчашма: Тоҷикистон: 20 солагии истиқлолияти давлатӣ (Маҷмӯаи оморӣ). - Душанбе: Агентии омили назди ПҶТ, 2018.-2011.- С.509-539; Сохтмон дар ҶТ/ Омори солона-Душанбе: Агентии омили назди ПҶТ, 2012.- С.13-19; Сохтмон дар ҶТ/ Омори солона-Душанбе: Агентии омили назди ПҶТ, 2018.-С.21 ва ҳисобкунию натиҷагирии муаллифон.

Дар ин маҷра аз сарчашмаҳои молиякунонии КИТТК дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ёдовар шудан ба мақсад мувофиқ аст. Таҳлили маълумоти ҷадвали 3 аз он гувоҳи медиҳад, ки барои ташкилоту корхонаҳо, ки ба КИТТК сару қор доранд, дар солҳои таҳлил сарчашмаи молиякунонии фаъолиятшонро аз 97,7% то 99,9% воситаҳои бучети Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳад, ки ин дар шароити муносибатҳои бозорӣ ниҳоят ташвишвар ба шумор меравад (ҷадв.3.).

Чадвали 3. - Сарчашмаи молиякунонии КИТТК дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сарчашмаи молиякунонӣ	Ҳаҷми молиякунонии КИТТК, сомонӣ(%)					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Воситаҳои бучети давлат	22846055,06 (97,7%)	30960780,69 (99,5%)	38549330,68 (99,07%)	162854674,6 (99,1%)	40831426,7 (99,08%)	39543648,83 (99,9%)
Воситаи фондҳои ғайридавлатӣ	32037 (0,14%)	10000 (0,032%)	335522 (0,862%)	180780 (0,11%)	---	12500 (0,032%)
Воситаҳои худии ташкилотҳо	1000 (0,004%)	14260 (0,046%)	---	234366 (0,14%)	343706 (0,83%)	10710 (0,027%)
Воситаҳои супоришдиҳа-он	96765 (0,41%)	---	---	39500 (0,02%)	---	---
Сармояи хориҷӣ	399058 (1,7%)	125116 (0,4%)	25400(0,652%)	1018900 (0,6%)	33699 (0,08%)	6715 (0,016%)
Ҳамагӣ	23374915,06 (100%)	31110156,69 (100%)	38910252,68(100%)	164328220,6 (100%)	41208831,7 (100%)	39573573,83 (100%)

Сарчашма: Файзуллоев М.К., Навруз Н. Триадаи давлат, бизнес ва вузӯвҳо ҳамчун механизмҳои таъминоти инноватсионӣ /Матер. респ.науч. практ. конф. «Институциональные основы формирования инновационной экономики Республики Таджикистан (24.05.19)-Душанбе: РТСУ, 2019. -С255-265(416стр).

Сохтори дигаре, ки тавассути он давлат ҳаҷми сармоягузориҳо ба танзим мебарорад ин сохтори сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар ин ё он минтақаҳои ҷумҳурӣ ба шумор меравад. Яъне давлат таносубҳои гузориши сармоягузориҳо таҳлил намуда, ҳамзамон метавонад ба воситаи фишангҳои зарурӣ онҳоро ба низом дарорад, то ин ки минтақаҳои гуногуни кишвар то андозае тараққиёти баробар дошта бошанд. Бо ин мақсад маълумоти зеринро барои таҳлил пешниҳод менамоем (ҷадв.4). Азбаски объекти таҳқиқоти мо корхонаву ташкилотҳои вилояти Хатлон ба шумор меравад, мо муайян намудем, ки ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар солҳои таҳлилшуда дар вилояти Хатлон 22,5% (соли 2012) то 19,2% (соли 2017) қарор дорад.

Чадвали 4. - Сохтори сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар вилояти Хатлону минтақаҳои он, %

Нишондиҳандаҳо	Солҳо					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар иқтисодиёти ҶТ	100	100	100	100	100	100
Ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар иқтисодиёти вилояти Хатлон	22,5 (100%)	21,4 (100%)	18,6 (100%)	15,4 (100%)	21,2 (100%)	19,2 (100%)
- ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар минтақаи Бохтару Вахш	29,9	36,4	31,7	30,8	42,7	57,4
- ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар минтақаи Қўлоб	70,1	63,6	68,3	69,2	57,3	42,6

Источники: Омори солонаи вилояти Хатлон (Маҷмӯаи оморӣ) - ш. Қурғонтеппа: Сарраёсати Агентии омили назди ПҶТ дар вилояти Хатлон, 2018.-С.125-126; Сохтмон дар ҶТ/ Омори солона-Душанбе: Агентии омили назди ПҶТ, 2018.-С.21 ва ва ҳисобкунию натиҷагирии муаллифон.

Ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар минтақаҳои агросаноатии вилояти Хатлон, яъне дар Вахшу Бохтар ва минтақаи агросаноатии Кӯлоб таҳлил намуда, хулоса намудем, ки дар солҳои 2012 то 2016 дар ҳудуди минтақаи агросаноатии Кӯлоб ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ зиёдтар ба қайд гирифта шудаанд. Аммо дар соли 2017 ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар ҳудуди минтақаи агросаноатии Вахшу Бохтар бартарӣ пайдо намуданд.

Албатта, муайянкунии ин таносубҳо ба мақомоти давлатӣ имкон медиҳанд, ки барои таъмини сармоягузорию рушди иқтисодиёти минтақа аз ҷумла рушди фаъолияти инноватсионии корхонаву ташкилоти он чораҳои зарурӣ андешад.

Сохтори технологияи маблағгузориҳои асосӣ низ ба ҳайси воситаи идоракунии таъмини сармоягузориҳои фаъолияти инноватсионӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ ва минтақаҳои он хизмат карда метавонад. Сохтори технологияи маблағгузориҳои асосӣ ин таркиби харочотҳои ин ва ё он объекти сохтмонӣ ва ҳиссаи ҳар як намуди харочотҳо дар арзиши умумии сметагии он мебошад, ки бо фоиз ифода ёфтааст. Дар сохтори технологияи маблағгузориҳои асосӣ асосан намудҳои зеринии харочотҳоро ҷудо мекунанд: -корҳои сохтмони монтажкунӣ; -харидкунии машинаву таҷҳизотҳо ва ҷобачокунию васлкунии онҳо; -дигар намуди харочотҳои капиталий. Азбаски оид ба сохтори технологияи маблағгузорию асосӣ дар ҷумҳурии мо ҳисобот бурда намешавад, мо сохтори технологияи сармоягузориҳо ба сармояи асосиро дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор додем (ҷадв.5).

Ҷадвали 5. - Сохтори технологияи сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо %)

	Солҳо					
	1991	2010	2011	2015	2016	2017
Ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар иқтисодиёти ҶТ, аз ҷумла	100	100	100	100	100	100
-корҳои сохтмони монтажкунӣ	62,0	88,0	83,0	85,0	74,0	76,0
-харидкунии машинаву таҷҳизотҳо ва ҷобачокунию васлкунии онҳо	21,0	7,0	11,0	8,0	12,0	21,0
-дигар намуди харочотҳои капиталий	17,0	5,0	6,0	7,0	14,0	3,0

Сарчашма: Омори солони ҶТ, 1996 (нашри расмӣ). – Душанбе, 1997. -С. 113; Сохтмон дар ҶТ/ Омори солони.-Душанбе: Агентии омори назди ПҶТ, 2012.- С.20.; Сохтмон дар ҶТ/ Омори солони-Душанбе: Агентии омори назди ПҶТ, 2018.-С.23.

Таҳлили маълумоти ҷадвали 5 нишон медиҳад, ки дар солҳои мавриди таҳлил қароргирифта ҳаҷми сармоягузориҳо, ки барои корҳои сохтмони васлкунӣ равона гардидаанд дар ҳудуди 83-76% қарор доранд. Аммо ҳиссаи сармоягузориҳо, ки барои харидкунии машинаву таҷҳизотҳо ва ҷобачокунию васлкунии онҳо равона шудаанд, ҳамагӣ 11-21% ҳаҷми умумии сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар иқтисодиёти ҷумҳуриро ташкил медиҳанд.

Дар чунин таносубҳо амали гардидани сармоягузориҳо ба сармояи асосии иқтисодиёти мамлакат низ нуқсонҳои худро дорад. Масалан, чунин ҳолат мефаҳмонад, ки дар сохтори фондҳои асосии бақордаровардашуда ҳиссаи бинову иншоот нисбати машинаву техникаву таҷҳизотҳо бартарӣ дорад. Яке аз самтҳои амалишавии инноватсияҳо дар иқтисодиёти ҷумҳурӣ ин навгониҳо дар мучаҳзагардонии машинаву техникаву таҷҳизотҳои корхонаҳо маҳсуб меёбад. Аз ин рӯ, таҳлили маълумоти ҷадвали мазкур дар доираи соҳаҳо ва корхонаҳо ба мақомоти масъул ва роҳбарони онҳо имкон медиҳад, ки хулосаву натиҷаи ин сохтори сармоягузориҳо ба мақсади идоракунии таъмини сармоягузорию инноватсияҳои кишоварзӣ истифода намоянд.

Сохтори дигар, ки тавассути он давлат метавонад ба идоракунии таъмини сармоягузорию фаъолияти инноватсионии корхонаву ташкилотҳо саҳмгузор бошад, ин сохтори тақрористехсолии маблағгузориҳои асосӣ ба ҳисоб меравад. Сохтори тақрористехсолии маблағгузориҳои асосӣ ин тақсим ва таносуби маблағҳои гузошташуда аз рӯи шакли тақрористехсолии фондҳои асосии истехсолӣ дар арзиши умумии сметагии мебошад, ки бо фоиз ифода меёбад. Яъне сохтори тақрористехсолии маблағгузориҳои асосӣ мефаҳмонад, ки маблағгузориҳои гузошташуда дар кадом таносубҳо барои азнавбарқароркунӣ, таҷдид, васеъкунии истехсолоти мавҷуда ва сохтмони объектҳои нави истехсолӣ равона карда шудаанд (ҷадв.6).

Аз таҳлили маълумоти ҷадвали 6 бармеояд, ки дар иқтисодиёти кишвар дар солҳои таҳлилшуда ҳиссаи сармоягузориҳо ба сохтмони нав бартарӣ доранд ва дар се соли охир ба ҳисоби миёна зиёда аз 63%-ро ташкил медиҳад.

**Чадвали 6. - Сохтори такрористехсолии маблағгузориҳои асосӣ дар иқтисодиёти
Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо %)**

Нишондиҳанда	солҳо						
	1991	2007	2010	2011	2015	2016	2017
Сармоягузори ба сармояи асосӣ, ҳамагӣ	100	100	100	100	100	100	100
Аз ҷумла:	26,2	4,0	24,0	28,0	30,0	25,0	24,0
- таҷдид (азнавтаҷдихонӣ)							
- васеъкунӣ	5,6	3,0	4,0	7,0	1,0	1,0	1,0
- сохтмони нав	53	92,0	39,0	56,0	65,0	64,0	63,0
- азнавбарқароркунӣ	15,2	1,0	33,0	9,0	4,0	10,0	12,0

Сарчашма: Омори солонаи ҶТ, 1996 (нашири расмӣ). – Душанбе, 1997. – С. 13; Сохтмон дар ҶТ/ Омори солона. -Душанбе: Агентии омори назди ПҶТ, 2011.- С.34-35; Сохтмон дар ҶТ/ Омори солона.-Душанбе: Агентии омори назди ПҶТ, 2012.- С.23. Сохтмон дар ҶТ/ Омори солона-Душанбе: Агентии омори назди ПҶТ, 2018.-С.25 ва ҳисобкунӣю натиҷагирӣҳои муаллифон.

Ҳиссаи сармоягузориҳо барои таҷдиди корхонаҳои амалкунанда дар ҳамин фосилаи вақт зиёда аз 24%-ро ташкил медиҳад. Қобили қайд аст, ки дар иқтисодиёти мамӯлики рушдкарда дар сохтор ҳиссаи сармоягузориҳо барои таҷдиди корхонаҳои амалкунанда тамоюл ба афзоиш доранд. Зеро ин маънои иқтисодиётро бо техникаву таҷдизоти замонавӣ ва пешрафтаву инноватсионӣ таъмин карданро дорад. Ҳамчунин, дар сохтори такрористехсолии маблағгузориҳои асосӣ дар ин давлатҳо ба азнавбарқароркунӣ корхонаҳои амалкунанда диққату бартарӣ дода мешавад. Зеро вазъи иқтисодиёти ҷаҳони муосир зуд тағйир меёбад ва дар чунин ҳолат гузоришҳои дарозмуддат барои корхонаҳо наҷандон ғоидаовар ба ҳисоб мераванд.

Ҷаъолияти сармоягузориҳо ва инноватсиониро давлат ҳамчунин ба воситаи таҳлили динамикаи тақсими маблағгузориҳои асосӣ ва бақордарории фондҳои асосӣ дар буриши минтақаҳои ҷумҳурий метавонад мавриди танзиму идоракунӣ қарор диҳад. Бо ин мақсад маълумоти чадвали зеринро барои баррасӣ пешниҳод менамоем (ҷадв.7). Таҳлили динамикаи тақсими маблағгузориҳои асосӣ ва бақордарории фондҳои асосӣ дар буриши минтақаҳои ҷумҳурий гувоҳӣ медиҳанд, ки ҳиссаи сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар ш.Душанбе ва НТҶ дар солҳои таҳлилшаванда тамоюл ба афзоиш доранд. Дар минтақаи Хатлон, ки яке вилоятҳои сараҳолии ва калонтарини мамлакат ба шумор меравад ин нишондиҳанда дар ҳамин фосилаи вақт дар ҳудуди 19-20% қарор дорад.

Чадвали 7.- Динамикаи тақсими маблағгузориҳои асосӣ ва бақордарории фондҳои асосӣ дар буриши минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо %)

	Бақордарории ҶА						Маблағгузориҳои асосӣ					
	1991	2010	2011	2015	2016	2017	1991	2010	2011	2015	2016	2017
ВМКБ	3,4	5,5	6,5	3,5	1,8	11,5	5,1	5,2	2,5	2,6	3,2	3,9
Вил.Суғд	25,1	20,3	21,8	30,2	25,2	21,8	29,7	13,0	18,0	17,0	17,2	17,7
Вил.Хатлон	16,1	30,6	24,5	24,0	20,8	25,0	28	40,3	19,7	15,4	21,2	19,2
ш. Душанбе	16,2	31,7	35,4	30,4	46,9	33,3	12,5	21,6	28,5	34,5	27,1	24,9
НТҶ	39,2	11,9	11,8	11,9	5,3	8,4	24,7	19,9	31,3	30,5	31,3	34,3
Ҳамагӣ	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Сарчашма: Омори солонаи ҶТ, 2009 (нашири расмӣ).- Душанбе, 2010.- С. 226-229.; Сохтмон дар ҶТ/ Омори солона.-Душанбе: Агентии омори назди ПҶТ, 2011.- С.101-105, С.94-99; Сохтмон дар ҶТ/ Омори солона-Душанбе: Агентии омори назди ПҶТ, 2012.- С.15-16; Сохтмон дар ҶТ/ Омори солона.-Душанбе: Агентии омори назди ПҶТ, 2018.-С.21-27; Омори солонаи ҶТ, 2017 (нашири расмӣ).- Душанбе: Агентии омори назди ПҶТ, 2018.-.- С. 312,320 ва ҳисобкунӣҳои муаллифон.

Бақордарории фондҳои асосӣ дар ҳамин фосилаи вақт дар вилояти Хатлон дар ҳудуди 24-25% қарор дорад. Чунин ҷараёнҳоро таҳлил намуда, мақомоти идоракунӣ давлатӣ ба воситаи ҷораҳо, фишангҳо ва сармоягузориҳои давлатӣ таносубҳои сармоягузориҳои асосиро ба мақсади танзими рушди баробару мунтазами минтақаҳо низом мебарорад. Ҳамин тариқ, дар маҷмӯъ таҳлили сохторҳои сармоягузориҳо ҳо нишон дод, ки давлат бо қадом роҳҳо метавонад дар идоракунӣ таъмини сармоягузориҳои ҷаъолияти инноватсионии корхонаву ташкилотҳои ин ва ё он минтақа иштирок намояд.

Дар робита ба ин дар вилояти Хатлон аз ҷониби давлат «Барномаи рушди иҷтимоӣю иқтисодии вилояти Хатлон барои солҳои 2005-2015» қабул гардид. Барномаи номбурда ба пешбиниҳои болоравии соҳаҳои иҷтимоӣю иқтисодии вилоят, ташкили ислоҳоти минтақавӣ, истифодаи самараноки захираҳои маҳаллӣ нигаронида

шуда буд. Бо ин мақсад дар доираи барномаи мазкур 102 лоиҳаи сармоягузори пешбинӣ гардида, маблағи умумии онҳо 2176,1 миллиард доллари америкоиро ташкил меод. Дар давраи амалигардии он 81 лоиҳа ба маблағи 1483,6 млн. доллар амалӣ шудааст, ки ба афзоиш ёфтани маҷмуи маҳсулоти минтақавӣ ба 18%, даромад ба сари як нафар аҳолии вилоят 1,7 % мусодат намуда, сатҳи камбизоатӣ аз 53 фоиз то 32 фоиз паст карда шуда, аз ҷумла ҳаҷми маҳсулотҳои саноатӣ 72,7 фоиз, шумораи корхонаҳои саноатӣ бошанд 2,6 баробар ва ҳаҷми истеҳсоли маҳсулотҳои кишоварзӣ 67 %, афзоиш ёфтаанд. Бо сабаби набудани дастгирӣ аз ҷониби донорҳо амалӣ 21%-и лоиҳаҳо нагардиданд ва дар минтақа мушкилот дар бахши бо пуррагӣ фаъолият накардани корхонаҳои саноатӣ, кам гардидани ҳосилнокии зироатҳои кишоварзӣ, зақшавӣ ва фарсудагардии заминҳо, корношоям шудани воситаҳои ирригатсионӣ ҷой доранд. Ба мақсади ҳалли мушкилоти мазкур ва беҳтаргардонии сатҳи зиндагии аҳолии минтақа, аз ҷумла, аҳолии деҳот "Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020" қабул шудааст, ки 282 лоиҳаҳо бо маблағи умумии 11178,6 миллион сомонӣ дар бар мегирад, ки аз онҳо 151 лоиҳа ба маблағи 9686,0 миллион сомонӣ ба бахши иқтисодӣ, 87 лоиҳа бо маблағи 623,9 миллион сомонӣ ба бахши иҷтимоӣ, 44 лоиҳа бо маблағи 868,7 миллион сомонӣ ба бахши таъмини беҳатарии ҳаёт пешбинӣ гардидаанд [3,с.11-12].

Мисолҳои идоракунии истифодаи самараноки сармоягузориҳо ба мақсади рушди инноватсионии истеҳсолоти кишоварзии вилояти Хатлон дар таҷрибаи хоҷагидорӣ хоҷагиҳои ин минтақа зиёданд. Масалан, ҶММ "Водии Заррин" ҳамчун Иттиҳодияи аграрӣ аз ҷониби соҳибкори ватанӣ Фирдавс Валиев бо тавсияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон соли 2016 ташкил карда шудааст. Ҳадафи ин иқдом ба мақсадҳои стратегияи кишвар- таъмини беҳатарии озуқаворӣ аҳолии кишвар мусоидат намудан аст. Майдони замини хоҷагии мазкур 12 ҳазор га буда, айни ҳол 6700 гектар заминҳои партовро ба гардиши кишоварзӣ даровардааст. Барои иҷрои ин амал ба хоҷагӣ зиёда аз 2200 техникаи кишоварзӣ, сохтмонӣ ва гидромелиоративӣ ворид гардидааст. Хоҷагӣ ба истеҳсоли ғалла (2021га), пахта (1803га), шолӣ (2870га) махсусгардонид шуда, зиёда аз 2000 нафар аҳолии маҳалиро бо ҷойи кори доимӣ таъмин намудааст. Фаъолияти хоҷагии мазкур, аз ҷумла методи инноватсионии обёрии зироатҳои кишоварзӣ, ки дар хоҷагӣ истифода мешавад аз ҷониби Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба баланд дода шуд. Дар Ҷамоати деҳоти Ҳилолии ноҳияи Хурӯсон 08.10.16 бо иштироки Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон корхонаи нави коркарди пахта, ки аз ҷониби соҳибкори ватанӣ роҳбари ширкати «Водии зарин» Фирдавс Валиев бунёд ёфтааст, ба қор дароварда шуд. Корхона бузургтарин дар Тоҷикистон буда, метавонад дар як шабонарӯз 800 тонна ва дар як сол беш аз 60 ҳазор тонна пахтаҳо коркард намояд. Корхонаи азим бо сарфи 31 миллион сомонӣ сармояи мустақими соҳибкорони ватанию хориҷӣ дар майдони 9 гектар бунёд ёфтааст. Дар ин корхона нахи пахта аз чигит бо технологияи навтарин ҷудо, бастабандӣ ва дар ҳар ду дақиқа як баста нахи пахта бароварда мешавад. Ҳоло дар корхона 165 нафар дар ду баст бо кори доимӣ ва моҳонаи миёнаи 1700 сомонӣ таъмин гардидаанд. Ширкати «Водии зарин» ҳамчунин дорои 1000 гектар замини қорами обӣ буда, пахтаи хоҷагиҳои дигарро низ барои коркард меҳарад. Кишоварзони соҳибтаҷрибаи ин ширкат дар ҳамкорӣ бо олимони соҳа як нави нави пахтаҳо бо номи «Водии зарин» ҳосил кардаанд, ки аз ҳар гектар беш аз 60 - сентнерӣ ҳосил медиҳад. Бунёдкорони корхона тасмим доранд, ки ояндаи наздик корхонаи равшанкашӣ ва коркарди чигити тухмӣ таъсис дода, минбаъд бо бунёди силсилаи корхонаҳои коркарди амиқи нахи пахта, истеҳсоли маҳсулоти ниҳоиро аз он ба роҳ монанд[4]. Ҳамчунин мисолҳои истифодаи самараноки сармоягузориҳо ба мақсади таъмини фаъолияти инноватсионӣ дар хоҷагиҳои чорводорӣ вилоят низ ҷой доранд, аммо мутаассифона онҳо ҳанӯз характери оммавӣ пайдо накарданд. Аммо хурсандиовар он аст, ки мувофиқи маълумоти Кумитаи сармоягузори ва идоракунии амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар 25 шаҳру ноҳияҳои вилояти Хатлон 30 лоиҳаи сармоягузори амалӣ гардида истодааст, ки суммаи маблағи онҳо зиёда аз 460,15 млн долларро ташкил медиҳанд, аз ҷумла 5-гои онҳо дар соҳаи кишоварзӣ амалӣ шуда истодаанд. Умед аст, ки истифодаи мақсаднок ва самараноки ин маблағҳои ин лоиҳаҳои сармоягузори ба таъмини сармоягузори рушди инноватсионии истеҳсолоти кишоварзии минтақа мусоидат менамоянд[5,с.2-11]. Қобили қайд аст, ки ба 1 январи соли 2018-ум 591 корхонаи саноатӣ фаъолият кардааст, ки дар баланси мустақил қарор доранд. Аз ҷумла дар ин фосилаи вақт дар вилоят 192 корхонаи пахтадозакунӣ, 93 фабрикаи дӯзандагӣ ва 8 фабрикаи ресандагӣ

фаъолият доранд. Корхонаҳои калонтарини вилоят: ҚДММ «Хима- текстил», ҚДММ «Чунгтай моҳир семент» ва ҚДММ «Хуаксин Ғаюр семент»-и ноҳияи Ёвон, Чамъияти сахомии «Трансформатор»-и шаҳри Бохтар, ҚСП «Чунтай Данғара Текстил»-и и ноҳияи Данғара мебошанд [6,с.14].

Соҳаи коркарди нахи пахтаи кишвар аз ҷониби сармоягузори хориҷӣ ҷолибияти хоса пайдо намудааст. Ба фаъолият шурӯъ намудани Маҷмааи нассочии ҚСП «Чунтай Данғара Син Силу Текстил», ки ба шарикони хитой амалӣ шуда истодааст, қадами устувор дар рушди соҳаи коркард ба ҳисоб меравад. Санаи 5 ноябри соли 2018 дар доираи сафари корӣ ба ноҳияи Данғара Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар расми мавриди баҳрабардорӣ қарор додани навбати дууми истехсолоти ресандагии корхонаи мазкур иштирок намуданд. Дар маҷмӯъ иқтидори солонаи сикли ресандагии чамъият коркарди қариб 25 ҳазор тонна нахи пахтаро ташкил дода, дар он барои 530 нафар коргарон ҷойи кори доимӣ муҳайё гардидааст. Корхона дорои 4 сикли коркарди нахи пахта буда, дар он инчунин таъсиси истехсолоти бофандагӣ, рангуборкунӣ ва дӯзандагӣ пешбинӣ гардидааст [7,с.14].

Албатта, корхонаҳои саноати коркарди пахтаи вилоят ин корхонаҳои агросаноатӣ ба шумор мераванд ва дар аксари онҳо технологияи нави инноватсионӣ ба роҳ монда шудаанд ва маҳсулоти ҷавобгӯи талаботи бозор истехсол мекунанд ва садҳо нафар соҳиби ҷойҳои корӣ ва музди меҳнат низ гардидаанд. Яъне бо кӯшишу дастгирии Ҳукумати ҷумҳурӣ дар ин самт пешравиҳо ба назар мерасанд. Аммо аз рӯи иқтидор кулли корхонаҳои коркарди саноатии пахтаи вилоят дар маҷмӯъ $\frac{1}{4}$ ҳиссаи пахтаи истехсолкардаи хоҷагиҳои кишоварзии вилоятро коркард намекунанд.

Дар ин радиф як нуктаро таъкид кардан лозим аст, ки идоракунии таъмини сармоягузорию рушди инноватсионии корхонаву хоҷагиҳои кишоварзӣ дар доираи ҳуди фаъолияти онҳо низ мушкилоти зиёде дорад. Мо баъзе аз ин мушкилот ва роҳҳои ҳалли онҳоро дар мисоли корхонаву хоҷагиҳои кишоварзӣ минтақавӣ Қўлоби вилояти Хатлон мавриди таҳлилу ҳулосабарорӣ қарор додем. Мақсади ҳамагуна фаъолияти сармоягузорӣ ин ба даст овардани ягон намуди самара (фоида ё самараи иҷтимоӣ-экологӣ) мебошад. Шарти дигар ин аст, ки самара аз ин сармоягузориҳо бояд максималӣ бошад бо хароҷоти минималӣ ба даст оварда шавад, зеро ин тақозои иқтисодӣ бозорӣ ба шумор меравад. Аз ин рӯ, фаъолияти сармоягузорӣ чӣ дар доираи лоиҳаҳои сармоягузорӣ ва чӣ мавриди қабули қарорҳои мустақим оид ба онҳо на танҳо дар дараҷаи корхонаву ташкилотҳо, компанияву фондҳои сармоягузорӣ, балки дар сатҳи давлат ва мақомоти территориявӣ идоракунии он мавриди таҳлилу омӯзишҳои ҳамаҷониба қарор дода мешаванд. Яъне фаъолияти сармоягузорӣ дар ҳама дараҷаҳои номбурда бояд ончунон коркард ва амалӣ гардонида шаванд, ки натиҷаҳои онҳо ба сиёсати сармоягузорию давлат мувофиқат намуда, ҳамзамон самаранокии нақшаҳо стратегияи давлатро дар баҳши сармоягузорӣ таъмин карда тавонанд. Яъне мо идоракунии ҷараёнҳои сармоягузорию дар мисоли таъмини фаъолияти инноватсионии корхонаҳои агросаноатӣ минтақавӣ номбурда Қўлоби вилояти Хатлон дида баромада, мушкилоту камбудии дар ин самт ҷойдоштаро мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Имрӯзҳо дар истехсолоти кишоварзии ҷумҳурӣ боғҳои интенсивӣ ташаккул ва рушд карда истодаанд. Дар минтақавӣ Қўлоб низ ин навгонӣ мавриди ҷорӣ шудан қарор гирифтааст, масалан дар хоҷагии деҳқонии ба номи «Усто Разок». Хоҷагии деҳқонӣ дар ҷамоати деҳотӣ деҳбаладӣ ноҳияи Мўъминобод ҷойгир аст. Дар хоҷагии деҳқонии мазкур дар масоҳати 1,5 га боғи интенсивӣ бунёд карда шудааст. Боғи мазкур соли 2015 бунёд карда шуда, дар он се намуди себ- «Грани смит», «Голден Рендерс» ва «Супер Чиф» парвариш карда мешавад. Дар боғи мазкур ҳосилнокӣ аллақай аз соли дууми бунёди боғ 2 тоннаро ташкил дода, соли 2017 ба 5 тонна расид. Дар соли 2018 аз боғи мазкур 12 тонна ҳосил дод ва соли 2019 бошад мувофиқи нақшаи пешбинишуда бояд зиёда аз 20 тонна ҳосил ғундошта шавад. Бартарии боғи интенсивӣ дар он аст, ки боғҳои анъанавӣ лалмӣ баъди 7 сол ва боғҳои обӣ баъди 5 сол ба ҳосил мебароянд. Дар боғи интенсивӣ дарахтон дар соли дуум ҳосил медиҳанд. Миқдори дарахтон дар 1 га боғи анъанавӣ 155 то 160 адад дар боғи интенсисивӣ 1700 то 1800 ададро ташкил медиҳанд. Барои бунёди боғ хароҷот дар боғи интенсивӣ нисбат ба боғҳои анъанавӣ қариб 2,5-3 маротиба зиёд аст. Масалан дар соли 2015 нархи як дарахт барои боғи интенсивӣ 45 сомон арзиш дошт, вале таҷриба нишон дод, ки хароҷотҳои бунёди чунин боғҳо дар 3-4 соли баъди бунёди онҳо пӯшонидани мешаванд [8].

Ҳамчунин боғ дар ноҳияи Ш.Шоҳин соли 2015 дар хоҷагии деҳқонии «Сайдалӣ» аз рӯи лоиҳаи сармоягузорию ҳамҷояи ФАО ва Вазорати кишоварзии ҚТ

дар 1 га бо маблағи 35 ҳазор доллар бунёд гардида буд. Миқдори дарахтони боғ 1700 ниҳол, масофаи байни дарахтон 1,5 метр, миқдори қатори дарахтон 25 ва дар ҳар як қатор 63 дарахт ва дар байни қатори дарахтон помидор, бодиринг ва каду парвариш карда мешавад.

Ҷадвали 8. - Ҳосилноқӣ дар боғи интенсивии хоҷагии деҳқонии «Сайдалӣ» дар ноҳияи Ш.Шоҳин

Навъи себ	Ҳосилноқӣ, т/га			
	2015	2016	2017	2018
Грани Смит	150 кг	1,3	4,5	8
Голден Делишес	200 кг	1,4	5,5	7
Супер Гиф	150 кг	1,8	5,5	6

Сарчашма: Ҷадвал дар асоси маълумоти хоҷагии деҳқонии «Сайдалӣ» дар ноҳияи Ш.Шоҳин тартиб дода шудааст.

Дар боғи интенсивии мазкур асосан се навъи себҳо-«Грани смит», «Голден делишес» ва «Супер гиф» парвариш мешаванд. Дар соли 2018 маблағ аз фурӯши себҳо-«Грани смит» 48 ҳазор сомонӣ, «Голден делишес» 48 ҳазор сомонӣ, ва «Супер гиф» 30 ҳазор сомониро ташкил дода буд. Қиёси хароҷотҳои истехсол ва фурӯши маҳсулоти хоҷагӣ нишон дод, ки хоҷагии мазкур дар ин сол аз боғи интенсивии номбурда вобаста ба навъҳои себҳо- «Грани смит» 33 ҳазор сомонӣ, «Голден делишес» 27 ҳазор сомонӣ, ва «Супер гиф» 18 ҳазор сомонӣ фоида гирифтааст. Мувофиқи маълумоти роҳбари хоҷагии мазкур хароҷоти нигоҳубин, обёрӣ, нуриандозӣ ва воитаҳои кимиёвӣ муҳофизати дарахтони боғи номбурда дар як сол 1500 сомониро ташкил медиҳад [9,с.133-136].

Навовариҳои характери генетикию селекционӣ дошта дар дигар соҳаҳои растанипарварии истехсолоти кишоварзии минтақаи мазкур амали шуда истодаанд. Масалан, Бинобар иттилои роҳбари хоҷагии деҳқонии «Сабз» - Сабзов Нуралӣ, ки аз хоҷагиҳои калони ҷамоати Зарбдор ба ҳисоб меравад, дар майдони 30 га ғаллаи навъи Краснодар- 99 кишт карда, ба ҳисоби миёна аз 1га 100 сентнерӣ ҳосил рӯёнидааст. Ҷамчунин, хоҷагӣ барои тоза намудани ғалла аз дастгоҳи пуриктидорри олмонӣ истифода менамояд, ки дар як рӯз 8т ғалларо тоза менамояд [10].

Қобили зикр аст, ки дар минтақа корхонаҳои нав бо техника ва технологияи инноватсионӣ бунёд шуда истодаанд. Масалан, ҶДММ «Ресандаи Кӯлоб» дар Ҷамоати деҳоти Зиракӣ деҳаи Бахтобод чойгир шудааст ва ресмони пахтагин истехсол мекунад. Дар корхона технологияҳои нав истифода бурда мешавад, ки аз ҷумҳурии халқии Чин ва Олмон оварда шудаанд. Корхона моҳи феврالی соли 2018 ба кор даромадааст. Дар як сол 1100 тонна ришта истехсол карда мешавад. Аз моҳи июл сар карда то охири соли 2018 ба ҳаҷми 452 тонна ришта истехсол кард. Мувофиқи нақшаи дурнамо соли 2019 1440 тонна ришта бояд истехсол карда шавад. Дар корхона 80 нафар ба кори доимӣ таъмин ҳастанд. Корхона дар се баст корро ба роҳ мондааст [11].

Дар корхонаҳои агросаноатии амалкунандаи минтақа низ сармоягузориҳо барои таҷдиди истехсолот гузошта шуда истодаанд. Масалан, комбинати ширӣ шаҳри Кӯлоб соли 1956 таъсис ёфта, соли 2009 ба ҶСП табдил дода шуд, ки ба истехсоли маҳсулоти ширӣ, нонӣ ва консервагӣ машғул аст. Дар сеҳи истехсоли маҳсулоти ширӣ ва кулчақанд истехсолот бо технологияи нав ба роҳ монда шудааст, ки ин технологияҳо аз Ҷумҳурии Халқии Чин ва Россия ба корхона бо ҳаҷми 2 млн 100 ҳазор сомонӣ ворид карда шудааст. Пештар бо технологияҳои давраи Шуравӣ кор мекард, ки хароҷоташ зиёд буд. Баъди ворид кардани технологияи нав дар корхона даромад аз 50 то 60 ҳазор сомонӣ зиёд шуд. Корхона соли 2017 72 тонна маҳсулот истехсол кард. Соли 2018 бошад истехсоли маҳсулот ба миқдори 89 тонна оварда расонида шуд. Мувофиқи нақшаи пешбиниғардида соли 2019 корхона бояд 120 тонна маҳсулот истехсол кунад. Дар корхона 67 нафар ба кор машғул ҳастанд [12].

Албатта, мисолҳои овардашуда ин маънои онро надорад, ки фаъолияти инноватсионӣ дар корхонаву ташкилоту хоҷагиҳои минтақаи мазкур ба дараҷаи зарурӣ рушд карда истодааст. Аммо ин мисолҳо далели он буда метавонанд, ки дар бештари ҳолатҳо роҳбарони хоҷагиҳо зарурати рушди инноватсионии истехсолоти агросаноатиро дарк намудаанд. Аксари муҳаққиқони ин мавзӯё сабаби ноқомии фаъолияти инноватсионии корхонаҳои соҳаи аграриро дар сифати пасти идоракунии ҷараёнҳои сармоягузорӣ медонанд. Яъне идоракунии фаъолияти сармоягузорӣ дар корхонаҳои агросаноатӣ ҳам дар доираи амалиғардонии ҷорабиниҳои давлатӣ ва ҳам дар доираи худӣ корхонаҳои кишоварзӣ дар сатҳи нисбатан паст қарор доранд. Аз ин

рӯ, дар бештари ҳолатҳо сармояҳои гузошташуда ғайримаксаднок ва ғайрисамаранок истифода бурда мешаванд.

Мушкилоти идоракунии таъмини сармоягузори фаъолияти инноватсиониро дар соҳаи аграрӣ ва корхонаҳои комплекси агросаноатии минтақаи мавриди таҳлил қарордошта чунин арзёбӣ намудан мумкин аст:

1) Набудани барномаҳои комплекси рушди босуботи таъмини сармоягузори фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаи кишоварзӣ. Яъне сараввал объекту иншоотҳои хусусияти инфрасохтори истеҳсоли ва инноватсионӣ доштаи соҳаро гуруҳбандӣ қардан лозим аст. Ҳамчунин муқаррар қардан лозим аст, ки объектҳои номбурда дар дараҷаи вилоятҳо ва ноҳияҳо ҷи гуна сармоягузорӣ қарда мешавад;

2) Набудани як механизми муқаммалу шаффоф, ки истифодаи мақсаднок, самаранок ва ҳамаҷониба шаффофи маблағҳои аз ҷониби буҷаи давлат ва буҷаҳои ҳукуматҳои маҳаллӣ ҷудошударо таъмин қарда тавонад. Яъне чунин як механизро қор қарда баромадан лозим меояд;

3) Иштироки ғайрифаволаи давлат дар таъмини сармоягузори фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаи кишоварзӣ;

4) Камҳавсалағӣ ва бемаъсулияти роҳбарони корхонаҳои давлатӣ ва корхонаҳои коллективии кишоварзӣ. Яъне ҳамагон хусусияти таъиноти роҳбари корхонаи давлатӣ аз ҷониби органҳои давлатӣ ва ҳукумати маҳаллӣ роҳбарони ин корхонаҳоро то андозае дилхунуку сархунук мегардонад. Бо ибораи дигар, ташаббус ва соҳибқори воқеӣ буданро дар замири онҳо ҳамин ба қор мондану аз қор гирифтани маҳв месозад;

5) Кам будани мутахассисони баландихтисос дар баҳши шинохти инвеститсияҳо ва қор бо лоиҳаҳои инноватсионии аз ҷониби инвесторҳои хориҷӣ молиякунонишаванда, ҳимояи манфиатҳои молистеҳсолкунандагонии кишоварзӣ мавриди амалигардонии инвеститсияҳои хориҷӣ, баҳодиҳии паҳлӯҳои мусбӣ ва манфии ин ва ё он намуди сарчашмаҳои молиякунонии лоиҳаҳои инноватсионӣ, ки аз ҷониби инвесторҳои хориҷӣ сармоягузорӣ мешаванд;

6) Вазъи молиявии аксари корхонаҳо ва хоҷагиҳои кишоварзӣ имқон намедихад, ки маблағи заруриро барои таъмини сармоягузори фаъолияти инноватсионӣ ҷудо намоянд. Ҳатто дар бештари ҳолатҳо яке аз сарчашмаҳои доимии чамъшавии маблағҳои пулӣ барои молиякунонии сармоягузориҳо - фонди истеҳлоқӣ низ барои харидкунии фондҳои гардони корхонаҳо истифода бурда мешавад;

7) Қисмати зиёди хоҷагиҳои кишоварзии минтақаро хоҷагии деҳқонӣ ташқил медиҳанд, ки барои ҳар қадоми онҳо дар алоҳидағӣ харидкунии техникаи зарурӣ аз нигоҳи иқтисодӣ ғайрисамаранок мебошад.

Аз ин рӯ, дар ин самт низ идоракунии фаъолияти сармоягузорӣ мушкилиҳои худро дорад. Аз дигар ҷониб, дар шароити имрӯза дар минтақаи Кӯлоб зиёда аз 27296 адад хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) фаъолият мекунанд, ки дар маҷмӯъ 42,9% шумораи умумии хоҷагиҳои деҳқонии вилояти Хатлонро ташқил медиҳанд; 8) Аз ҳама мушкилоти асосӣ он аст, ки чомеъа имрӯз намедонад, аниқтараш фаҳмидан намехоҳад, ки кишоварзӣ имрӯзҳо бо заминҳои аҳамияти кишоварзӣ доштааш, бо шароити табиӣ барои истеҳсоли маҳсулоти озуқаворӣ мувофиқаш ба соҳаи қалидии иқтисодиёти аксари давлатҳои дунё табдил ёфтааст. Замоне расидааст, ки ба кишоварзӣ, рушди босуботи он ва КАС аз дигар равшана баҳо диҳем. Яъне худро ба шаҳрҳо задану вазъи бе ин ҳам мушкили аҳолии шаҳру шаҳрдориро мушкилтар қардан лозим нест, балки бо дастгирии ҳукумати ҶТ тавассути барномаҳои аз ҷониби Вазоратҳои он қорқардшуда бояд ба обод гардонидани тамоми марзи кишварамон бо роҳи бунёди деҳаҳо ва ҷамоатҳои нав оғоз намоем. Ва дар ин ҷода бунёди корхонаҳои агросаноатӣ нақши муҳимро мебозанд, зеро дар ҳолати босубот фаъолият қардани онҳо аҳоли соҳиби ҷои қори доимӣ гардида, ҳаҷми маҳсулоти кишоварзӣ ва қорқарди саноатии он афзоиш ёфта, беҳатарии озуқаворӣ ва истиқлолияти воқеии кишвар таъмин мегардад. Ва албатта, чунин як рушди босуботи иқтисодиёти корхонаҳои КАС, пеш аз ҳама, таъмини сармоягузори босуботи фаъолияти инноватсиониро ва идоракунии самараноки онро дар соҳаи кишоварзии ҷумҳурӣ, аз ҷумла дар қорхонаву хоҷагиҳои кишоварзии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон тақозо мекунад.

АДАБИЁТ

1. Ушачев И.Г. Обеспечение продовольственной безопасности — первоочередная задача российской экономики // Вестник ОрелГАУ. - 2016. - № 5. - С. 5–10.
2. Мирсаидов М. Фаъолияти сармоягузорӣ. - Душанбе: ПРОМЭКСПО, 2016. –С.7-11(120саҳ).
3. Барномаи рушди иҷтимоӣ-иқтисодии вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020.-ш.Қурғонтеппа, 2015.-С.11-12.

4. <http://www.president.tj/ru/node/15972>
5. Ҳисобот оид ба фаъолияти Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2017 (www.gki.tj)-С.2-11.
6. Омори солонаи вилояти Хатлон (Маҷмӯаи оморӣ) - ш. Курғонтеппа: Сарраёсати Агентии омили назди ПҚТ дар вилояти Хатлон,2018.-С.6
7. Маълумоти таҳлилии оид ба ҷамъбасти натиҷаҳои нишондиҳандаҳои фаъолияти корхонаю муассисаҳои соҳаҳои саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018 ва вазифаҳо барои соли 2019.- Душанбе, 2018.-С.14.
8. Маълумот аз сӯхбати муаллиф бо сарвари хочагии деҳқонии «Усто Разок», ноҳияи Мӯъминобод дастрас шудааст.
9. Навруз Н. Эффективность создания интенсивных садов в Хатлонской области/Сборник научных трудов по матер. меж. научно-практ. конф, 27.12.2017. – г. Воронеж, 2017. -С.133-136.

АННОТАЦИЯ

УПРАВЛЕНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОДДЕРЖКИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ И ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ КУЛЯБСКОЙ ОБЛАСТИ ХАТЛОНСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье анализируется управление инвестиционной обеспеченности инновационного развития в предприятиях и хозяйствах аграрного сектора Кулябского региона Хатлонской области. Авторы последовательно конкретными фактами констатируют проблемы инвестиционного обеспечения инновационного развития агропромышленных предприятий, а также оценивают состояние инновационной деятельности в хозяйствах аграрного сектора региона. При оценке исследователи использовали и обобщили частные структуры инвестиций в основной капитал, такие как технологическая, воспроизводственная, отраслевая структура и структура инвестиций в основной капитал по источникам их финансирования в разрезе регионов страны. В статье также рассматривается процесс инноваций на реальных примерах из опыта предприятий и хозяйств аграрного сектора региона. В конце статьи авторы высказали свое мнение о том, как улучшить управление инновационными процессами в упомянутом регионе.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, управление и гос-регулирование инновациями, инвестиции, инновационное развитие, регион, сельскохозяйственное производство, технологическая, воспроизводственная и отраслевая структура инвестиций.

ANNOTATION

DEPARTMENT OF INVESTMENT SUPPORT FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AND FARMS OF KULYAB REGION, KHATLON REGION

The article analyzes the management of investment security of innovative development in enterprises and farms of the agricultural sector of the Kulyab subregion of the Khatlon region. The authors consistently state with specific facts the problems of investment support for the innovative development of agro-industrial enterprises, and also assess the state of innovation in the farms of the agricultural sector of the region. When assessing, the researchers used and summarized private structures of investment in fixed assets, such as technological, reproduction, sectoral structure and structure of investments in fixed assets by sources of their financing in the context of regions of the country. The article also examines the process of innovation using real examples from the experience of enterprises and farms in the agricultural sector of the region. At the end of the article, the authors expressed their opinion on how to improve the management of innovation processes in the mentioned region.

Key words: agro-industrial complex, management and state regulation of innovations, investments, innovative development, region, agricultural production, technological, reproductive and sectoral structure of investments.